

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Trianon-dokumentumok
és -tanulmányok

4

Révész Tamás

NEM AKARTAK KATONÁT LÁTNI?

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

NEM AKARTAK KATONÁT LÁTNI?
A MAGYAR ÁLLAM ÉS HADSEREGE 1918–1919-BEN

Révész Tamás

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Redigit
PÁL FODOR

Documenta et dissertationes ad pacem Trianoniensem spectantes 4.

Redactor a quo subseries:
BALÁZS ABLONCZY

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2019

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 4.

Révész Tamás

Nem akartak katonát látni?

A magyar állam és hadserege
1918–1919-ben

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Lendület Trianon 100 Kutatócsoport
támogatta

TRIANON 100 **20**

ISBN 978-963-416-187-5; ISBN 978-963-416-331-2 (PDF)
ISSN 2063-3742 (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)
ISSN 2560-2462 (Trianon-dokumentumok és -tanulmányok)

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás
jogát, az egyes fejezeteket illetően is

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
Bevezetés, célkitűzések és módszerek	13
I. rész – 1918–1919 hosszú árnyékai	23
Honvédelemtől a forradalmi háborúig. 1918–1919 hadtörténetének historiográfiája	25
Politika és történelem. A Horthy-korszak nagy narratívái	25
Ideológia és professzionalizáció. 1918–1919 a második világháború után	35
II. rész – A Habsburg-haderő felbomlása	41
A Habsburg-haderő. Dicsőségtől az összeomlásig	43
Egy birodalmi hadsereg helyi kontextusban. Hadsereg és civil társadalom Magyarországon 1918 előtt	43
Vereség a fronton, vereség a hátszágban. A Habsburg-haderő összeomlása	50
A hadsereg hazatér	57
A visszatérés. Fegyelmetten vagy fegyelmetlenül?	57
A „hűségese” katonák. Kik és miért tértek haza fegyelmetten? ..	61
Paraszt- és katonaforradalom? A katonák és az erőszak a hátszágban	70
A felfordulás hava. 1918 novembere Magyarországon	70
Bolshevik katonaforradalom?	78
Nemzeti forradalom?	81
Egy legyőzetlen hadsereg és az erőszak a hátszágban. Összefoglalás	86
III. rész – Pacifizmus, békevág és katonai mozgósítás. Hadsereg az őszirózsás forradalom időszakában	91
A Károlyi-kormány katonapolitikája	93
Az „új hadsereg”. A hadseregről való gondolkodás 1918 előtt	93
Pacifizmustól a munkáshadseregig. Katonapolitikai koncepciók az őszirózsás forradalom időszakában	98
Őrütl pacifizmus? Linder Béla és Bartha Albert katonapolitikája	98

Riadózászlóaljaktól a néphadseregig. A szociáldemokrata hadsereg megszervezése	104
A katonatanácsok	111
A „hálátlan haza” összefog. A visszatérő katonák leszerelése	117
Mozgósítás. A Károlyi-kormány kísérletei a fegyveres erők felállítására	128
A reguláris hadseregszervezés kudarca	128
„Egy tündöklő csillag, szomorú gyászos időkből”? A Székely Hadosztály	137
Toborzás a Székelyföldön	137
Toborzás a Partiumban	143
Nemzetőrség és polgárőrség. A félkatonai szervezetek felállítása ...	153
Polgárőrség, nemzetőrség, népőrség	153
A paramilitáris mozgósítás sikerei és kudarcai	163
A Károlyi-kormány kudarcos katonapolitikája. Összefoglalás	170
IV. rész	
Vörös zászló alatt	175
A Tanácsköztársaság katonapolitikája a román támadásig	177
Önkéntes vagy sorozott hadsereg?	177
A Vörös Hadsereg felállítása a gyakorlatban	183
A Tanácsköztársaság nagy mozgósítása. 1919. április-május	191
A román támadás és a Tanácsköztársaság első nagy válsága	191
Vörös Katonák előre! A Tanácsköztársaság sikeres mozgósítása ..	197
A propaganda-hadjárat	198
Menekültek és munkások. A Vörös Hadsereg új önkéntesei ..	206
Siker a fronton, bukás a hátszágban	218
Győzelemből vereségbe. A Vörös Hadsereg harcai 1919. május–augusztus	218
Bukás a hátszágban. Válságtünetek és a mozgósítás kudarca ..	222
A Felvidék kiürítése és a Tanácsköztársaság összeomlása	233
Nacionalizmus, munkásmozgalom és élelmiszerjegyek. Miért volt sikeres a Tanácsköztársaság hadseregszervezése?	244
Utószó. Vörös Hadseregből Nemzeti Hadsereg	252
Összefoglalás. A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben	260
Források és bibliográfia	265
Levéltári források	265
Sajtóanyag	266
Bibliográfia	267
Képek és ábrák jegyzéke	280
Rövidítések jegyzéke	282
Névmutató	283

Édesapámnak

Köszönetnyilvánítás

Ha az ember nagy célokat tűz ki maga elé, egyedül nem érhet el sikert. Erre először 1999-ben, tizenegy éves koromban eszméltem rá, amikor az iskolai technikaórán mindenkinek fahajót kellett építenie. Tudtam, hogy a vágyott 3-as érdemjegy eléréséhez képességeim közel sem elégségesek, ezért úgy döntöttem, hogy osztálytársaimhoz fordulok segítségért. A 14 fős csoportból végül 13-an dolgoztak valamilyen formában az én járművem. Annak ellenére, hogy egyetemi éveim alatt a történeti kutatásban nagyobb gyakorlatot szereztem, mint a hajóépítésben, ezen a területen talán még kevésbé tudtam volna elboldogulni mások támogatása nélkül. Mivel a könyv alapjául szolgáló munkát még mesterszakos egyetemistaként, 2011-ben kezdtem el, ezért minden segítő felsorolása szinte lehetetlen lenne. Erre most mégis kísérletet teszek.

A köszönet elsőként mindenképp az MTA BTK Lendület Trianon 100 Kutatócsoport vezetőjének, Ablonczy Balázsnak jár, aki még doktori tanulmányaim lejárta előtt érdemesnek talált arra, hogy bevonjon a kutatócsoport munkájába és támogatásával lehetővé tette, hogy ez a kiadvány megjelenjen. Mindezen túl ráadásul az elmúlt egy évben nagy türelemmel viselte a könyvvel kapcsolatos munkálataim elhúzódását. Ugyanígy hálás vagyok a kutatócsoport többi tagjának, különösen Bódy Zsombornak, Romsics Gergelynek és Zahorán Csabának, akik tanácsaikkal támogattak.

A könyv végső formájának elnyerésében felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak az MTA Történettudományi Intézetében lezajlott kéziratvita felkért bírálói: Hajdu Tibor, Hatos Pál, Pollmann Ferenc és Vörös Boldizsár, akik igen alaposan átolvasták a kéziratomat és rámutattak a hiányosságokra és problémákra. Mindemellett számos tanácsot kaptam a vita többi résztvevőjétől: Bartha Ákostól, Csunderlik Pétertől, Paksa Rudolftól és Szóts Zoltán Oszkártól is.

A sort a barátaimmal kell folytatnom. Czeglédi Eszter és Krizmanics Réka elsőként vállalták a doktori dolgozatom kéziratának végigolvasását. Czeglédi Eszternek további elévülhetetlen érdemei vannak az ebbe a könyvbe bekerülő táblázatok és grafikonok elkészítésében. A kvantitatív források feldolgozásának módszertanába Koloh Gábor vezetett be, míg szakmai pályafutásom előrehaladásában felbecsülhetetlen segítséget jelentettek Varga Bálint emberi és szakmai tanácsai.

Ez a könyv ugyanúgy, ahogy a legtöbb történeti munka, nem jöhetett volna létre azon közgyűjtemények – Magyar Országos Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár, Politikatörténeti Intézet Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Országos Széchényi Könyvtár – dolgozóinak munkája nélkül, akik mindvégig nagy türelemmel és megértéssel kezelték a kutatással kapcsolatos kérdéseimet és kéréseimet. Külön köszönettel tartozom Számvéber Norbertnek (Hadtörténelmi Levéltár Budapest/Bécs), Kiss Gábornak (Hadtörténelmi Levéltár) és Nagy Szabolcsnak (Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára) a munkám során nyújtott segítségükért.

Nagy valószínűséggel nem lennék most a tudományos pályán, ha a tanulmányaim során nem kaptam volna tanáraimtól rengeteg segítséget, támogatást és bátorítást. Időrendben haladva elsőként középiskolai történelemtanáromnak, dr. Vigh Kálmánnak tartozom hálával, aki számos, ma már elismert történészkollegámhoz hasonlóan számomra is lehetővé tette, hogy a kisgyermekkoromban kezdődő történelem iránti érdeklődésem ne csak megmaradjon, hanem tanulmányaim során igazán szenvedélyemmé váljon. Középiskolás koromban rengeteg inspirációt kaptam a Kutató Diákok Mozgalmának tagjaitól, különösen Csermely Pétertől, a szervezet alapítójától. Ennek a közösségnek aztán több mint tíz éven keresztül lehettem aktív tagja, az itt tanultak és az itt szerzett barátságok a mai napig meghatározzák a tudománytal, tágabb értelemben véve a világgal kapcsolatos gondolkodásomat.

A történettudomány világába is ezekben az években kaphattam először bepillantást. Ebben felbecsülhetetlen segítséget kaptam a Hadtörténelmi Intézet és Levéltár akkori vezetőitől és munkatársaitól, Veszprémy Lászlótól, Számvéber Norberttől és mindenekelőtt Szakály Sándortól, akik lehetővé tették, hogy még jócskán középiskolásként kutathassak a Hadtörténelmi Levéltárban. Szakály professzor úr önzetlen támogatása aztán későbbi kutatói pályámon is elkísért, jelentse ez a korábbi írásaim értő bírálatát, vagy éppen szorult helyzetemben egy álláslehetőség felkínálását. A Veritas Intézetben eltöltött időszakomból feltétlen emberi és szakmai támogatásáért szintén őszinte hálával tartozom Ujváry Gábornak.

Méltánytalan lenne, ha nem köszönném meg a tanáraink segítségét, akik az egyetemi éveim alatt nyomon követték a könyv témájával kapcsolatos első kutatásaimat. Külön köszönet illeti alap- és mesterszakos témavezetőmet, Zeidler Miklóst, a Mathias Corvinus Collegiumban tanulmányaimat Ablonczy Balázs mellett nagyban segítő szakirányvezetőmet, Bárdi Nándort, valamint az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék munkatársait, különösen Kövér György tanár urat és Szívós Erika tanárnőt.

Nagyon hálás vagyok Sólyom László köztársasági elnök úrnak, hogy 2013-ban nagyvonalú ösztöndíjának odaítélésével lehetővé tette, hogy a King's College London War Studies mesterszakán tanulhassak. Az itt megszerzett tudás felbecsülhetetlen segítséget jelentettek a további tudományos

pályámon. A bécsi doktori tanulmányaim során nyújtott támogatásukért további hálával gondolok doktori témavezetőmre, Oliver Rathkolbra, a doktori dolgozatom bírálójára, Hannes Leidingerre és Robert Gerwarthra, akik sok értékes tanáccsal láttak el a kézirat elkészítésével kapcsolatban. Kiemelt köszönettel tartozom Alexander Watsonnak, hogy a kutatás korai fázisában számos ötlettel segítette a munkámat.

Végül, de nem utolsósorban hálás vagyok barátaimnak és a családomnak, akik a kezdetektől fogva megértően álltak mellettem és támogattak a munkámban. Közülük elsőként menyasszonyomnak, Bálint Angelikának kell köszönetet mondanom, aki rendkívüli türelemmel, kitartással viselte, hogy gyakran éjszakába nyúlóan és hétvégenként is ezen a könyvön dolgoztam, sőt még a kézirat első olvasásának hálátlan feladatát is magára vállalta.

Azok közé a szerencsés emberek közé tartozom, akiknek igen szoros kapcsolata lehetett a nagyszüleivel, akik mindig nagy büszkeséggel követték tudományos eredményeimet. Szeretetük és támogatásuk végigkísérte az eddigi pályámat, jelenlétük meghatározó egész életemben. A könyv – ahogy életemben semmi más sem – bizonyosan nem készült volna soha el, ha Édesanyám nem állt volna mellettem az elmúlt harminc évben. Gondoskodása és szeretete minden nehéz pillanaton átsegített. Nagy sajnálatomra Édesapámtól nem örököltem kiváló műszaki érzékét és a vizes sportok iránti szeretetét, azonban az élet más területein mindig is a példaképemnek tartottam. Támogatása és inspirációja nélkül ez a könyv sem születhetett volna meg. Ezt a kötetet – ezért is – neki ajánlom.

Budapest, 2019. október 16.

Bevezetés, célkitűzések és módszerek

1919. március 25-én egy álmos kedd délelőtt a zömében szlovákok lakta dél-alföldi nagyközségben, Tótkomlóson férfiak egyre növekvő csoportja a helyi cigányzenészek kíséretében vidáman énekelve vonult végig a település utcáin.

A parasztfiúk az előző napokban az újságokban megjelent felhívás nyomán éppen arra készültek, hogy elutazzanak a több mint negyven kilométerre található Békéscsabára, és ott közösen jelentkezzenek a Vörös Hadseregbe. Az időközben több mint száz főre duzzadt tömeg megállt a település főterén, ahol a zenészekkel összeállva csoportkép készült róluk. A ránk maradt felvételen jól látszik, hogy a Vörös Hadsereg önkénteseinek jó része már ekkor egyenruhát viselt, azt az uniformist, amelyben alig fél évvel korábban még

1. kép. Tótkomlósi önkéntesek csoportképe a bevonulás előtt. 1919. március 25.
(HL MTK 1218. Vöröskatona-visszaemlékezések 132. d. 22.)

IV. Károly magyar király és osztrák császár hadseregében szolgált. A fekete-fehér képről ugyan nem derül ki, de mellette található leírásból tudjuk, hogy a felvonulók egy vörös selyemzászlót vittek magukkal. Hiába kiáltották ki Budapesten ekkor már négy napja a Magyarországi Tanácsköztársaságot, ez a vörös lobogó mégsem a proletárdiktatúra dicsőségét hirdette. A zászlón ugyanis a következő szlovák nyelvű felirat volt olvasható: „Éljen az egységes nemzeti párt!”¹ Ez a politikai formáció pedig nem volt más, mint a Szlovák Nemzeti Párt, egy alapvetően konzervatív politikai tömörülés, amelyet még a 19. század közepén alapítottak szlovák evangélikus értelmiségiek, és amelyek képviselői 1918. október 30-án Turócszentmártonban hitet tettek az önálló Csehszlovákia létrehozása mellett.² Ha tehát röviden össze akarjuk foglalni azt, hogy mi történt 1919. március 25-én Tótkomlóson, akkor azt mondhatjuk, hogy a falu zömében szlovák anyanyelvű világháborús veteránjai egy konzervatív-nacionalista nemzetiségi párt zászlója alatt vonultak be a magyar kommunista kormány hadseregébe azért, hogy harcoljanak a románok ellen.

Azt hiszem, ez az epizód önmagában is jól megmutatja, hogy mennyire nehezen érthető 1918–1919 katonáinak viselkedése akkor, ha kizárólag politikai és ideológiai szempontból próbáljuk meg tetteiket értelmezni. Ezt különösen azért fontos hangsúlyozni, mert az elmúlt száz év magyar történelmének talán nincs még egy olyan időszak, ahol a hadsereg és a benne szolgáló emberek cselekedetei ennyire fontosak lettek volna a mindenkor hatalmon lévő politikai rezsim emlékezetpolitikája számára.

A két világháború között kialakult jobboldali politikai berendezkedés, amely magát ellenforradalmiként definiálta, az 1918 őszén létrejött Károlyi-kormány legfőbb bűnének a visszatérő csapatok lefegyverzését és a „fegyveres honvédelem” elmaradását tekintette. Alapvetően nacionalista narratívájuk szerint a magyar lakosság többsége a megfelelő nemzeti szellemű vezetés alatt kész lett volna megvédeni az ezeréves országhatárokat. 1945 után a rövid átmenetet követően hatalomra kerülő államszocialista rendszer pedig az 1919-es Tanácsköztársaság kultuszát igyekezett felépíteni. A kor kommunista értelmezésében a Vörös Hadsereg 1919. májusi sikeres mozgósítása a legfőbb bizonyíték volt arra, hogy a proletárdiktatúra a társadalom széles rétegeinek támogatását élvezte. A rendszerváltás után 1918–1919 emlékezetpolitikai szempontból elvesztette kiemelt jelentőségét, így az elmúlt években már számos fontos szakmunka láthatott napvilágot, amelyek jó néhány, korábban kevésbé ismert témára irányították rá a figyelmet. Összefoglaló monográfia a magyar állam első világháborút követő katonai mozgósítási kísérleteiről azonban a mai napig nem született.

1 Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) Magyarországi Tanácsköztársaság Katonai iratai (HL MTK) 1218. Vöröskatona visszaemlékezések 132. d. 22.

2 Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés, magyar nemzetiségi politika, 1867–1918*. 2. magyar nyelvű jav. bőv. kiad. Pozsony, 1999. 115.

Mindez különösen azért jelentős adósság, mert a nemzetközi történetírás figyelme pont az elmúlt egy évtizedben fordult igazán intenzíven az első világháborút követő időszak története felé. A 2010-es évek elején az írországi University College Dublinon létrejött ERC kutatócsoport köré szerveződő történészek munkái a korábbi szakirodalomhoz képest alapvetően három területen hoztak újdonságot. Egyfelől Robert Gerwarth és társai megkérdőjelezték George L. Mosse korábban egyeduralgó tézisének az első világháború brutalizáló hatásáról, és a két világháború közötti politikai radikalizmus kialakulásának szempontjából sokkal nagyobb szerepet tulajdonítottak az 1918 utáni átmeneti időszaknak. Úgy érveltek, hogy elsősorban nem a világégés, hanem sokkal inkább a kaotikus leszerelés, majd az Európa-szerte kitört forradalmak és a határháborúk okozta trauma volt a felelős az európai politikai kultúra radikalizálódásáért.³ Szerintük az ebben az időszokban születő paramilitáris csoportok által kialakított maszkulin és militáns diskurzus, valamint az 1918 és 1921 között végrehajtott „hőstetteik” kultusza legitímálta igazán az extrém erőszak alkalmazását a civil lakossággal vagy a politikai ellenfelekkel szemben.⁴

Az elmúlt évek nemzetközi szakirodalmának másik fontos újítása az eddig bevett hagyományos kronológiai felosztás elvetése volt. Ezek az írások az 1918 utáni konfliktusokat már nem önmagukban, hanem az első világháború folytatásaként, a „nagyobb háború” részeként vizsgálták. A megjelenő könyvek és tanulmányok rámutattak arra, hogy 1918 novembere nem jelentette az egész a kontinensen az erőszakos akciók lezárását. Sok helyen, elsősorban Közép- és Kelet-Európában a háború kisebb határkonfliktusok formájában megszakítás nélkül folytatódott egészen az 1920-as évek elejéig.⁵

A 2010-es években megjelenő új publikációk harmadik fontos innovációja a vizsgálatok földrajzi kereteinek kiszélesítése volt. Ezek a tanulmányok immár nemcsak Németországgal és esetleg Oroszországgal, hanem más, ko-

3 Lásd az ERC-kutatócsoport eredményeit összefoglaló, a nagyközönségnek szánt monográfiát: Robert Gerwarth: *The Vanquished: Why the First World War Failed to End, 1917–1923*. London, 2016.

4 Gerwarth, Robert: *Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe*. In: *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Ed. Robert Gerwarth – John Horne. Oxford, 2012. 70.; Mark Edele – Robert Gerwarth: *The Limits of Demobilization: Global Perspectives on the Aftermath of the Great War*. *Journal of Contemporary History* 50 (2015) 1. sz. 7. A szakirodalom az elmúlt évtizedekben rámutatott, hogy a radikalizálódás nem minden veteránra volt jellemző. Jelentős részük apolitikusan viselkedett, vagy egyenesen támogatta a demokratikus politikai pártokat. Lásd erről: *The Great War and Veterans' Internationalism* Ed. Julia Eichenberg – John Paul Newman. Basingstoke, 2013. és Benjamin Ziemann: *Veteranen der Republik: Kriegserinnerung und demokratische Politik 1918–1933*. Bonn, 2014.

5 Robert Gerwarth – John Horne: *Paramilitarism in Europe after the Great War. An Introduction*. In: *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Ed. Robert Gerwarth – John Horne. Oxford, 2012.; A háború utáni lassú átmenet tézisének a Habsburg Birodalom történetével foglalkozó legújabb szakirodalom is megerősítette. Pieter M. Judson: *The Habsburg Empire: A New History*. Cambridge MA – London, 2016. 523–525.

rábban elhanyagolt régiókkal is intenzíven foglalkoztak.⁶ Ennek köszönhetően ebben az időszakban számos új tanulmány született a különböző közép- és kelet-európai paramilitaris csoportokról,⁷ azonban néhány kivételtől eltekintve Magyarország nem került a nemzetközi tudományos érdeklődés középpontjába.⁸

Jelen kötet a nemzetközi szakirodalom eredményeinek felhasználásával arra tesz kísérletet, hogy új szempontból mutassa be a magyar állam kísérleteit egy erős hadsereg létrehozására az első világháborút követő években. A könyvnek így alapvetően két főszereplője van: egyfelől az a magyar állam, amely a világháború után először megpróbálta leszerelni, majd a következő néhány hónapban többször, igen változó sikerrel mozgósítani a lakosságát. A munka igyekszik szakítani a korábbi megközelítéssel, amely elsősorban az egyes politikusok felelősségét tárgyalta és megkísérli az események strukturális hátterét bemutatni. A magyar államon kívül a kötet másik hőse a „közkatona”, aki a kor politikai elitje számára sokszor megmagyarázhatatlan módon reagált ezekre a mozgósítási kísérletekre; volt, hogy fellázadt előljárói ellen, máskor pedig nagy lelkesedéssel önként jelentkezett a haderőbe. A munka ebben az esetben nem a hagyományos top-down megközelítést használja, hanem az egyén szemszögéből igyekszik magyarázatot találni a bakák sokszor furcsának ható viselkedésére.

A kötet alapvetően a hagyományos kronologikus megközelítést követve tárgyalja az eseményeket, azonban az egyes tematikus egységeit az emlékeztetirodalom által kialakított és ezen keresztül a közvélemény gondolkodását leginkább meghatározó toposzok jelölik ki. A könyv ezeket igyekszik számba venni és a legfontosabb elemeiket szembeállítani a rendelkezésre álló elsődleges forrásokkal. A munka célja azonban elsősorban nem egyfajta mítoszrom-

6 Lásd például: Julia Eichenberg: *The Dark Side of Independence: Paramilitary Violence in Ireland and Poland after the First World War*. *Contemporary European History* 19 (2010) 3. sz.; *Empires at War: 1911–1923*. Ed. Robert Gerwarth – Erez Manela. Oxford, 2014. A veteránok szerepének transznacionális vizsgálatát lásd Ángel Alcalde: *War Veterans and Fascism in Interwar Europe*. Cambridge – New York, 2017.

7 Jochen Böhrer: *Civil War in Central Europe, 1918–1921: The Reconstruction of Poland*. Oxford – New York, 2018.; Jochen Böhrer: *Generals and Warlords, Revolutionaries and Nation State Builders*. In: *Legacies of Violence: Eastern Europe's First World War*. Ed. Jochen Böhrer – Włodzimierz Borodziej – Joachim von Puttkamer. München, 2014.; John Paul Newman: *Yugoslavia in the Shadow of War: Veterans and the Limits of State Building, 1903–1945*. Cambridge, 2015.; Ota Konrád: *Two post-war paths: popular violence in the Bohemian lands and in Austria in the aftermath of World War I*. *Nationalities Papers* 45 (2017) 5. sz. 1–17.; Uő: *Jenseits der Nation? Kollektive Gewalt in den böhmischen Ländern 1914–1918*. *Bohemia – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 56 (2017) 2. sz. 328–361.; Rudolf Kučera: *Exploiting Victory, Sinking into Defeat: Uniformed Violence in the Creation of the New Order in Czechoslovakia and Austria, 1918–1922*. *The Journal of Modern History* 88 (2016) 4. sz. 827–855.

8 A kivételek közé tartoznak Bodó Béla munkái. Lásd Béla Bodó: *Paramilitary Violence in Hungary after the First World War*. *East European Quarterly* 38 (2004) 2. sz. 129–172.; Béla Bodó: *The White Terror in Hungary, 1919–1921: The Social Worlds of Paramilitary Groups*. *Austrian History Yearbook* 42 (2011) 133–163.

bolás, hanem az, hogy megértsük, hogy melyek voltak azok a valós események és jelenségek, amelyeket felhasználva aztán az utókor – eltérő motivációval – megteremtette a különböző nagy magyarázó narratíváit.

A könyv ennek megfelelően az itt olvasható bevezetőt követően felvázolja a korszak katonai mozgósításával kapcsolatban született különböző interpretációkat, miközben rávilágít arra, hogy ezek a magyarázatok mennyiben éltek tovább az 1960-as évek után egyre professzionálisabbá váló magyar historiográfiában. A következő négy nagy rész aztán egyenként vizsgálja az itt bemutatott toposzokat, összevetve ezek legfontosabb állításait az elsődleges forrásokkal. Az első ilyen (II.) a Habsburg-haderővel foglalkozik, és alapvetően arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyire fegyelmezetten tértek vissza IV. Károly katonái a frontról, illetve mi motiválta őket a rendbontásokban való részvételre. A következő, harmadik rész (III.) az őszirózsás forradalom sokat bírált katonapolitikáját elemzi. Az első fejezet megvizsgálja, hogy mennyiben nevezhetjük pacifistának és forradalminak a Károlyi-kormány hadügyi intézkedéseit, illetve bemutatja, hogy milyen elvek alapján zajlott a visszatérő katonák leszerelése. A kötet ezután a Károlyi-kormány végül alapvetően kudarcba fulladt hadseregszervezési kísérleteit tárgyalja. Arra világít rá, hogy miért nem sikerült a reguláris erők felállítása 1918 őszén, és miképp vált a Székely Hadosztály 1919 tavaszára az ország legerősebb fegyveres erejévé. Itt külön fejezet tárgyalja a paramilitáris alakulatok felállítását, valamint rámutat, hogy milyen tényezők játszottak szerepet viszonylagos sikerességükben. A könyv utolsó előtti része (IV.) a Tanácsköztársaság időszakát elemzi, bemutatva a proletárdiktatúra egymást követő kísérleteit a fegyveres erők megszervezésére. Ez megpróbál magyarázatot találni arra, hogy milyen tényezők álltak a proletárdiktatúra sikeres hadseregszervezésének hátterében. A könyv záró része egyfelől igyekszik röviden kitekintést adni a proletárdiktatúra bukását követő időszakról, illetve megkísérli megvilágítani, hogy az 1918–1919-es eseményekből milyen következtetéseket vonhatunk le a magyar állam helyzetével és az egyszerű közkatonák viselkedésével kapcsolatban.

A háború utáni időszak minél pontosabb megértéséhez a kötet az új hadtörténetírás zömében a szociológiától, az antropológiától és a pszichológiától kölcsönzött módszertani megközelítéseit kívánja használni.⁹ A munka három kérdés vizsgálatakor támaszkodik különösen ezeknek a diszciplínáknak az eredményeire. Elsőként a toborzás hatékonyságának elemzésekor igyekszik átvenni az angolszász új hadtörténetírás által alkalmazott megközelítéseket. Szakítani próbál azzal a szemlélettel, amely egy-egy eredményes katonai

⁹ Az új hadtörténetírásról lásd *Palgrave Advances in Modern Military History*. Ed. Matthew Hughes – William J. Philpott. New York, 2007., illetve a hadtörténetírás újabb útjairól: *Was ist Militär-geschichte?* Hrsg. Benjamin Ziemann – Thomas Kühne. Paderborn, 2000.; A hadtörténetírás magyarországi recepciójáról lásd Pollmann Ferenc: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. *Korall* 9 (2008) 33. sz. 120–128. <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00024/pdf/120-128.pdf>. [Letöltés dátuma: 2019. augusztus 14.].

mozgósításban mindig a lakosság nemzeti vagy forradalmi lelkesedésének megnyilvánulását látta.¹⁰ Ezzel szemben az önkéntesek motivációinak vizsgálatakor nemcsak a politikai-ideológia hátteret, hanem kulturális szempontokat is igyekszik bevonni az elemzésbe. A sikeres katonai mozgósítás bemutatásakor ezért külön figyelmet szentel olyan tényezőknél, mint férfiassággal kapcsolatos ideálok, a társadalmi környezet által megteremtett csoportnyomás, illetve az egzisztenciális fenyegetettség érzete.¹¹

A második fontos terület, ahol a könyv igyekszik új módszertani megközelítéseket alkalmazni, a katonai fegyelem vizsgálata lett. Itt a kötet megpróbálja bemutatni azoknak a hadseregen belül működő mikroközösségeknek a működését, amelyek az 1940-es évek óta tartó katonai-szociológiai kutatások alapján kulcsszerepet játszanak a csapatok moráljának fenntartásában. Ezek az írások bebizonyították, hogy az egyszerű közkatona tetteit a harctéren általában ahhoz a néhány tucat emberhez és pár tiszthez való viszonya határozta meg, akikkel hosszú ideig együtt szolgált.¹² Mindezek mellett a munka igyekszik új szempontból megközelíteni a tisztek és a legénység közötti kapcsolatot. A hagyományos felfogással szemben az elmúlt évtizedekben megjelenő hadtörténeti művek bebizonyították, hogy a tisztek és közkatona viszonyát nem lehet egyszerű alá-fölé rendeltségként ábrázolni, ahol a legénység vagy feltétel nélkül betartja az előljárói utasításait, vagy teljesen megtagadja azokat és fellázad ellenük. Leonard V. Smith a francia hadsereg 1917-es felkeléseiről készült tanulmányában Michel Foucault hatalommal kapcsolatos késői munkáit és az „igazságos háború” arányosság fogalmát kombinálva állított fel új értelmezési kereteket a katonai fegyelemmel kapcsolatos kutatások számára. Smith úgy érvelt, hogy a csapatok morálja mindig akkor omlik össze, ha a legénység úgy érzi, hogy a tőlük követelt áldozat már nem áll arányban az esetleges győzelem által kínált előnyökkel.¹³ Az elmúlt években ehhez hasonló, árnyalt megközelítést dolgozott ki Alexander Watson is. A katonák tetteit

10 Gyakorlati alkalmazását más történelmi példákra lásd Jeffrey Verhey: *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*. Cambridge, 2006. és Benjamin Ziemann: *Front und Heimat: ländliche Kriegserfahrungen im südlichen Bayern 1914–1923*. Essen, 1997. A mozgósítás és a totális háború társadalmi hatásairól lásd *State, Society and Mobilization in Europe During the First World War*. Ed. John Horne. Cambridge, 2002.

11 Az önkéntesek motivációját kulturális szempontból elemző tanulmányokra példaként lásd *War Volunteering in Modern Times: From the French Revolution to the Second World War*. Ed. Christine G. Krüger – Sonja Levsen. Basingstoke – New York, 2011. és különösen: Alexander Watson: *Voluntary Enlistment in the Great War: A European Phenomenon?* In: *War Volunteering in Modern Times: From the French Revolution to the Second World War*. Ed. Christine G. Krüger – Sonja Levsen. Basingstoke – New York, 2011.

12 Edward A. Shils – Morris Janowitz: *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II*. *The Public Opinion Quarterly* 12 (1948) 2. sz. 280–315.

13 Ez szemben áll a 19. századi hagyományos hadtörténetírás felfogásával, amely a clausewitz-i modelltől kiindulva a hadsereget és a katonákat egyszerűen a politikai akarat „vak” végrehajtóiként kezelte. Leonard V. Smith: *Between Mutiny and Obedience: The Case of the French Fifth Infantry Division during World War I*. Princeton, 1994. 1–15.

eszerint az elfogadás, elviselés és elutasítás (*acceptance, endurance, refusal*) hármának segítségével lehet a legkönnyebben megérteni. Ezeket a kategóriákat ráadásul nem egymás kizárásával lehet csak alkalmazni. Sok esetben a katonák elfogadhatták a tisztjeik autoritását, de elutasították a szerintük értelmetlen parancsokat.¹⁴

Végül, de nem utolsósorban a könyv a hazatérés és leszerelés kérdését is igyekszik az elmúlt években megjelent módszertani megközelítések segítségével vizsgálni. Az 1918–1919-cel foglalkozó klasszikus hadtörténeti munkák általában a visszatérő katonákat vagy a forradalom, vagy éppen az ellenforradalom híveiként mutatták be. Ezzel szemben Németország esetében Benjamin Ziemann és Scott Stephenson művei rámutattak arra, hogy a hazatérés alatt a politikai radikalizálódás – elsősorban a hátországtól való izoláció miatt – csak a veteránok kisebbségére volt jellemző, többségük alapvetően apolitikusan viselkedett.¹⁵ Alexander Watson 2008-as könyvében hangsúlyozta, hogy a német katonák jelentős része valójában a háború utolsó pillanatáig tisztjei vezetése alatt maradt, és a dezertálás helyett inkább a fogságba esést választotta.¹⁶ A könyv nemcsak a csapatok hazatérését, hanem a leszerelését is igyekszik új szempontból bemutatni. Követve az angolszász szakirodalom eredményeit, ezt a folyamatot nem kizárólag jogi aktusként fogja fel, hanem olyan komplex társadalmi folyamatként, amelynek eredményessége az állami szervek, a helyi önkormányzatok és a civil szféra együttműködésén múlott.¹⁷

Sajnos mint minden nagy történelmi sorsfordító esemény, így az első világháború vége is sok fontos forrás megsemmisülésével járt együtt. A visszavonulás, a háborúk, a zavargások, majd a román megszállás nem könnyítette meg az iratok megőrzésére törekvő levéltárosok és irattárosok helyzetét. A rövid idő alatt gyors egymásutánban következő politikai rezsimek sem mindig fordítottak nagy figyelmet arra, hogy az általuk keletkeztetett iratokat megőrizzék. 1918 novemberének zavaros időszaka ráadásul gyakran lehetetlenné tette a kapcsolattartást Budapest és a vármegyék között. Sok esetben a kortársak sem tartották fontosnak, hogy a parancsokat vagy jelentéseket írásba adják. Ugyanígy 1919 után sokan megsemmisítették naplóikat és feljegyzéseiket, tartva az esetleges megtorlástól. Sajnos a jelentős hiányhoz még hozzájárult a

14 Az elmélet alkalmazását lásd Watson, Alexander: *Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918*. Cambridge – New York, 2008. Az elmélet használhatóságairól Kelet- és Közép-Európában lásd Julia Eichenberg: *Consent, Coercion and Endurance in Eastern Europe*. In: *Legacies of Violence: Eastern Europe's First World War*. Ed. Jochen Böhrer – Włodzimierz Borodziej – Joachim von Puttkamer. München, 2014. 247–248.

15 Ziemann: *Front und Heimat*; Stephenson, Scott: *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918*. Cambridge – New York, 2009.

16 Watson: *Enduring the Great War*, 184–231.

17 Adam R. Seipp: *The Ordeal of Peace Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917–1921*. Farnham, 2009. A hadirokkantak integrációjáról lásd Deborah Cohen: *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914–1939*. Berkeley, 2001.

magyar levéltári anyagban 1944–1945-ben és 1956-ban bekövetkezett súlyos pusztulás is.

Szerencsére azonban ezeket a hiányosságokat részben kompenzálhatja, hogy kiemelt fontossága miatt a 20. század végéig minden politikai rendszer nagy figyelmet fordított a korszak forrásainak összegyűjtésére. Ez igaz volt az 1920-as évekre, amikor az ellenforradalmi kormányok igyekeztek a lehető legtöbb terhelő bizonyítékot összegyűjteni a forradalmi időszak bűneiről. Ennek a legjobb példája a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság tevékenysége, amely minden fontos területen igyekezett összeszedni a proletárdiktatúra idejéből megmaradt dokumentumokat. Ugyanígy az 1920-as évektől kezdve a forradalomban és az ellenforradalomban résztvevő számos fontos politikus és katona döntött úgy, hogy publikálja a visszaemlékezéseit. Az 1945 és leginkább 1956 után a berendezkedő államszocialista rendszer, ha lehet még nagyobb lelkesedéssel – de nyilván ellenkező motivációval – próbálta meg összegyűjteni és publikálni a korszakban született dokumentumokat. Szinte minden fontos országos és megyei levéltárban külön fondot (a XVI-osat) hoztak létre az 1918–1919-es forradalmi rezsimek idején keletkezett iratok számára és amelyek közül számosat forráskiadványokban közzé is tettek.¹⁸

A kutatás a megmaradt források közül alapvetően négy nagy típusra támaszkodik. Az első csoportba a személyes beszámolók tartoznak. Sajnos a korszakból igen kevés eredeti katonai napló és levél áll a rendelkezésünkre, ezért a munka döntő módon kénytelen a visszaemlékezésekre támaszkodni. Ezek közé tartoznak olyan szélesebb körben ismert művek, amelyeket a korszak vezető jobb- és baloldali politikusai írtak. Szerencsére ezeken kívül nagy számban állnak a rendelkezésünkre olyan még publikálatlan források, amelyek a harcokban résztvevő „egyszerű” katonákhoz kötődnek. Ezek közül az első csoportba a Székely Hadosztály egykori tisztjei által írt beszámolók tartoznak. Még az 1930-as és 1940-es években Kratochvil Károly¹⁹ az alakulat történetéről készülő monográfiájához kezdte el gyűjteni egykori beosztottjai visszaemlékezéseit. Ezek a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött szövegek részletes betekintést engednek az 1918-as erdélyi helyzetbe és részben pótolják a hadosztály nagyrészt elvesztett iratanyagát. Mindezen túl a Hadtörténelmi Levéltárban is nagy számban őriznek eddig még alig kutatott visszaemlékezéseket. A több mint ötszáz, az 1950-es és 1960-as évek fordulóján íródott hosszabb-rövidebb szöveget a Vörös Hadsereg egykori katonái az újságokban közölt felhívásokra készítették el. Forrásértékük természetesen igen változó, de sok olyan részlet meg tudható belőlük, amely egyébként rejtve maradna

18 A 40 éves évfordulót követő nagy publikációs hullámról pontos képet ad Siklós András: *Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak: források, feldolgozások*. Bp., 1964.

19 „Kratochvil” és „Kratochwill” névváltozat is ismert. A tábornok általában az előbbit használta. A könyv is ezt a mintát követi, leszámítva a levéltári jegyzeteket, ahol a fondjegyzékben megadott „Kratochwill” alakot alkalmazza.

a történészek szeme előtt. Kisebb számban, de szintén hasonló – elsősorban a Munkásmozgalmi Múzeumtól átvett – anyagokat őriz a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tára is.

A visszaemlékezéseken kívül a könyv nagyban támaszkodik a korszakban megjelent különböző napilapok és hetilapok cikkeire. A munka nemcsak a már viszonylag jól ismert országos lapokat elemzi, hanem igyekezett a vidéken kiadott, kifejezetten a helyi közönség számára készült újságokat is használni. A sajtóban megjelent cikkek azon túl, hogy bepillantást engednek az egyes vidéki városokban zajló eseményekbe, segítenek megérteni, hogy milyen üzenetekkel próbálták meg a különböző politikai rezsimek mozgósítani a katonákat. Mindezek jól kiegészítik a harmadik nagy forráscsoportot, a Hadtörténeti Múzeumban és a Politikatörténeti Intézet Levéltárában őrzött röplapokat és plakátokat. Ezek a közgyűjtemények együtt több mint száz különböző kiadványt őriznek, elsősorban a Tanácsköztársaság időszakából.

A könyv legnagyobb része a negyedik forráscsoportra, a magyar katonai adminisztráció (Honvédelmi Minisztérium, Hadügyminisztérium, Hadügyi Népbiztosság) által keletkeztetett, illetve az ide beérkezett iratokra épül. Ezeket az anyagokat részben a Hadtörténelmi Levéltárban, részben a Magyar Országos Levéltárban őrzik. A két intézményben található dokumentumok alapvetően két csoportba sorolhatók. A naponta, esetleg hetente beérkező létszámjelentések, toborzási és leszerelési beszámolók elsősorban a hadsereg egyes alakulatainak növekedéséről és csökkenéséről tudósítanak. A második kategóriába a különböző alakulatoktól beküldött telegram- és ritkábban telefonüzenetek, illetve az ezekből összeállított összefoglaló jelentések tartoztak. Ezek általában nem sokkal az eseményeket követően íródtak, így viszonylag pontos képet adnak a hadsereg aktuális helyzetéről. Mindezt kiegészítik azok a fontos gyűjtemények, amelyeket a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában, illetve a Székely Hadosztály esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őriznek.

I. rész

1918–1919 hosszú árnyékai

Honvédelemtől a forradalmi háborúig. 1918–1919 hadtörténetének historiográfiája

Politika és történelem. A Horthy-korszak nagy narratívái

Az 1918–1919-es két forradalom, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a történelmi Magyarország megszűnése az elmúlt száz évben minden kétséget kizáróan a magyar nemzeti múltból szóló közbeszéd leginkább vitatott témái közé kerültek. A közvélemény részéről érkező érdeklődés természetesen minden korszakban nagyban befolyásolta a történettudomány diskurzusát is. Ez különösen az 1918–1919-ről szóló tudományos és féltudományos irodalom első aranykorára, a Horthy-korszakra bizonyult igaznak. Az ekkor megjelent írásokat a legtöbb jellegzetességeik alapján az első világháborúról szóló irodalom úgynevezett első nagy historiográfiai korszakába sorolhatjuk. Ahogy olyan fontos műveket, mint a Habsburg Monarchia háborús szerepvállalását feldolgozó *Österreich-Ungarns Letztes Krieg* (ÖULK) kötetét, ezeket a könyveket is zömében az események szemtanúi, illetve aktív alakítói írták.²⁰ Mivel a szerzők zöme 1918–1919 során valamilyen katonai vagy diplomáciai kulcspozíciót töltött be, ezért írásaik szinte mindig felülnézetből ábrázolták az eseményeket, az elit tetteire és mentalitására helyezték a legnagyobb hangsúlyt. Ezek a munkák általában csak részben – vagy még részben sem – készültek tudományos igénnyel, többségük a történelmi munka és a visszaemlékezés sajátos keveréke volt. Szerepük ennek ellenére kiemelkedő fontosságú. Az általuk a két világháború között megfogalmazott toposzok ugyanis sok áttételen keresztül mind a mai napig meghatározzák a korszakról szóló szakmai és még inkább a közéleti diskurzust. 1918–1919 hadtörténetével kapcso-

20 *The Great War: Historical Debates, 1914 to the Present*. Ed. Jay Winter – Antoine Prost. Cambridge, 2005. 6–7. A megjelent szoros értelemben vett hadtörténelmi munkák egy jelentős része kimondottan a tisztképzés céljából készült. Lásd erről Oszkár Zoltán Szóts: *Haupttrichtlinien in der Historiografie des Ersten Weltkrieges in Ungarn*. In: *Der Erste Weltkrieg aus ungarischer Sicht*. Hrsg. Róbert Fiziker – Csaba Szabó. Wien, 2015. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. XIV.) Az első világháború magyar historiográfiájáról részletesen lásd Szóts Oszkár Zoltán: *Volt egyszer egy évforduló – válogatás az utóbbi két év első világháborús szakirodalmából*. *Múltunk* 61 (2017) 2. sz. 27.

latban a két világháború között alapvetően három párhuzamos, de egymással folyamatosan vitatkozó narratíva alakult ki.²¹

Az első és legfontosabb az ellenforradalmi nagyelbeszélés volt, amely az 1920-as évektől kezdve lényegében a Horthy-korszak politikai elitjének hivatalos álláspontját tükrözte.²² A részletkérdésekben megmutatkozó különbség ellenére ezek a művek mind beilleszkedtek abba a Szekfű Gyula által felvázolt értelmezési keretbe, amely szerint az első világháborút megelőzően a magyar állam egyfajta erkölcsi hanyatlás állapotába került, amely meggátolta az igazi „nemzeti szellem” kifejlődését. Ennek a folyamatnak pedig tulajdonképpen az 1918–1919-ben kitört forradalmak csupán a szükségszerű és tragikus következményei voltak.²³ Ebben a felfogásban az 1918-as vereség nemcsak az első világháború elvesztését, hanem egyúttal a hosszú és dicsőséges nemzeti történelem mélypontját is jelentette. 1918 novemberében a világ addig megszokott „normális” morális rendje teljesen a feje tetejére állt; „bűnözők” és „felelőtlen dezertőrök” kezébe került a vezetés, akik elárulták a fronton harcoló katonákat. Eközben a hátszág teljesen elutasított olyan korábban feltétlen tiszteletnek örvendő erényeket, mint a bátorság vagy a hősiesség.²⁴ A teljes megsemmisülés hangsúlyozása azonban nemcsak önmagában volt fontos, hanem sokkal inkább a kor jobboldali gondolkodói által elképzelt ideális jövő szempontjából volt jelentősége. A vereség elbeszélésének európai hagyományai szerint ugyanis a teljes pusztulást mindig a dicsőséges feltámadásnak kellett követnie. Ez a szükséges „nemzeti ébredés”, az új kezdet pedig a jobboldal számára Horthy Miklós hatalomra kerülését, illetve a „szegediek” politikai programjának végrehajtását jelentette.²⁵

A Horthy-korszak ellenforradalmi szerzői 1918–1919 katonai eseményeit is tulajdonképpen ebben a narratívában értelmezték újra. Szerintük az Osztrák–Magyar Monarchia egészségtelen belső struktúrája miatt a magyar nem-

21 A harcok historiográfiája komoly hasonlóságokat mutat a karintiai határháborúéval. Lásd erről: Révész Tamás: Őrség a Karawankennél. Az 1918–1919-es Karintiai Abwehrkampf megítélése az osztrák történetírásban. In: *Historia Est Lux Veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján.* Főszerk. Marinovich Endre. Bp., 2016. 147–158.

22 A Habsburg Birodalom felbomlásáról a két világháború közötti politikai elitben kialakuló eltérő narratívákról lásd Romsics Gergely: *Myth and Remembrance: The Dissolution of the Habsburg Empire in the Memoir Literature of the Austro-Hungarian Political Elite.* Wayne – New York, 2006. 67–79., illetve lásd még: Szóts Oszkár Zoltán: Az első generáció. Az első világháború értelmezései az 1945 előtti magyar történetírásban. Doktori (PhD) értekezés. 2018.

23 Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Bp., 1922.

24 A tördőfés elmélet leginkább Németországban volt népszerű. Lásd erről: Roger Chickering: *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918.* Cambridge – New York, 2004. 189–190.; Közép-európai elterjedéséről lásd Paul Hanebrink: *A specter haunting Europe: The myth of Judeo-Bolshevism.* Cambridge MA, 2018.; Mark Cornwall: Traitors and the Meaning of Treason in Austria-Hungary's Great War. *Transactions of the Royal Historical Society* 25 (2015) 113–134.

25 Wolfgang Schivelbusch: *Die Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 1865 / Frankreich 1871 / Deutschland 1918.* 2. kiadás. Frankfurt am Main, 2007. 11. Ebből a szempontból a legfontosabb szimbolikus eseménynek Horthy budapesti bevonulása számított. Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944.* 2. kiadás. Bp., 2016. 146–153.

zeti fejlődés nem lehetett tökéletes. Ennek az „egészségtelen” állapotnak pedig az önálló magyar hadsereg hiánya volt az egyik leglátványosabb jele. Gömbös Gyula *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról* című művében például úgy érvelt, hogy a Monarchia hadseregében „el volt tiltva” a „legmagasztosabb eszme”, a „nemzeti eszme” ápolása, és a hadsereg-főparancsnokság soha semennyire sem viselte a szívében a „magyar ügyet”. A magyar nacionalizmus ilyen visszafogása a katonaságon belül pedig egyenesen vezetett ahhoz, hogy a hadsereg nem tudta megakadályozni, hogy a „bűnös és felelőtlen” elemek vegyék át az irányítást a hátszágban.²⁶

Az ellenforradalmi értelmezésben, minden hátrányos megkülönböztetés ellenére is, 1914 és 1918 között a magyar csapatok küzdöttek a legbátrabban a Monarchia minden népe közül. Az antant erőfeszítései ellenére ezek az egységek soha nem szenvedtek vereséget a fronton, sőt még 1918 őszén is készen álltak arra, hogy immár a haza védelmében harcolhassanak.²⁷ A magyar katonák ennek megfelelően egy egységben, fegyelmezetten tértek haza, azonban az őszirózsás forradalom révén hatalomra jutott, pacifista bővületbe került Károlyi-kormány egyszerűen szétkergette a fegyelmezett hadosztályokat. A korszak morális válságát, valamint politikai vakságát ezekben az írásokban szinte mindig Linder Béla hadügyminiszter hírhedt „nem akarok többé katonát látni” beszéde szimbolizálta.²⁸ Friedrich István akkori miniszterelnök – korábban a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára – már 1919. november 16-án, a nemzeti hadsereg budapesti bevonulása napján fontosnak tartotta, hogy az országgyűlés épülete előtt így köszöntse Horthy Miklóst: „Itt ezen a téren, amelyen egy év előtt átkos ajakról elhangzott, hogy »Nem akarok többé katonát látni«, ezen a téren üdvözöllek és köszöntelek a kormány és a magyar nemzet nevében.” Friedrich ezzel a Lindertől vett idézettel próbálta kifejezni, hogy a fővezér bevonulása valójában nemcsak egyszerű hatalomátvételt jelentett, hanem a korábban megbomlott erkölcsi rend helyreállítását is.²⁹

Számos visszaemlékező katonatiszt kiemelte, hogy a Károlyi-kormány – leglátványosabban Linder szavaiban megnyilvánuló – pacifizmusa az egész

26 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Bp., 1920. 11–13.

27 József Ágost: *A világháború amilyenek én láttam*. 7. kötet. Bp., 1934. 523–524.

28 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései*, 30.; Julier Ferenc: *Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén* 3. *Hadtudomány* (1993) 3. sz. 87.; Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Bp., 1935. 42–43.; Andrássy Gyula: *Diplomácia és világháború*. Bp., 1921. 227. A „nem akarok katonát látni” antimilitarista kijelentés egyébként visszatérő elem más országok katonáinak visszaemlékezéseiben. Ausztriában ezt a mondatot hétköznapi emberek szájába adták. Lásd például Hans Steinacher: *Sieg in deutscher Nacht: ein Buch vom Kärntner Freiheitskampf*. Wien, 1943. 36.

29 Perbetei Kun Vilmos: A nemzeti hadsereg bevonulása Budapestre. *Magyar Katonai Közlöny* 9 (1921) 4. sz. 255. A bevonulás szervezői nem véletlenül időzítették az eseményt a Népköztársaság kikiáltásának évfordulójára. Ez az esemény így számukra még inkább az ország szimbolikus visszafoglalását jelentette. Lásd erről: Turbucz: *A Horthy-kultusz*, 72–73.

hadsereget megfertőzte. Az őszirózsás forradalom győzelme után a fegyveres erőkből ekkor már a „gyávák” és „dezertőrök” vették át az irányítást, akik minden módon igyekeztek megalázni az igazi frontharcosokat.³⁰ Kozma Miklós például 1933-ban felidézte, hogy az otthon állomásozó „vörös bandák” miként támadták meg és próbálták kifosztani visszatérő huszárezredét. A jobboldali narratívában a hősöket fogadó csapatokat mindig olyan emberek alkották, akik megúszták az első vonalbeli szolgálatot, felmentettként pedig a forradalomban próbáltak érvényesülni.³¹

Az ellenforradalmi narratívába tartozó szerzők nemcsak abban értettek egyet, hogy a magyar csapatok zömében intakt módon tértek haza a frontokról. Többségük úgy érvelt, hogy ezekkel az egységekkel meg lehetett volna védeni a történelmi Magyarország egy részét, vagy akár az egészét is.³² Azzal kapcsolatban, hogy pontosan milyen eredménnyel járt volna a fegyveres ellenállás, természetesen sokféle álláspont létezett. Míg ifjabb Andrassy Gyula szerint leginkább a magyar lakta területeket, addig Windischgrätz Lajos és Lukachich Géza szerint akár az egész történelmi Magyarországot meg lehetett volna óvni a környező államok támadásától.³³ Ez azonban Károlyi Mihályék pacifista politikája miatt nem sikerülhetett, hiszen ahogy azt Linder beszéde is mutatta, nem akartak erős hadsereget szervezni. A fegyveres „honvédelem” elmulasztásáért ebben a narratívában a felelősség Linder mellett leginkább a katonatanácsok kormánybiztosát, Pogány Józsefet terhelte. Őt nem is elsősorban a hadsereg sikertelen felállításáért, sokkal inkább a csapatok moráljának szétveréséért hibáztatták. Szerintük a kormánybiztos személyes hatalmi ambícióit tolta előtérbe, emiatt a szorosban kezében tartott katonatanácsokon keresztül folyamatosan lázította a legénységet, és ellehetetlenítette a tisztek mindennapi munkáját.³⁴

30 Kozma: *Az összeomlás, 1918–1919. Bp., 1933. 19–20.*; Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról. 11–12., 21., 29–30.*; Andrassy: *Diplomácia és világháború. 227–228.*

31 Kozma: *Az összeomlás, 19., 60–61.*

32 A legbefolyásosabb ilyen szerző József főherceg volt. József Ágost: *A világháború amilyenek én láttam, 502., 636.* József főherceg életéről részletesen lásd Nánay Mihály: *Habsburg József főherceg: a katona és a politikus, 1914–1924. Bp., 2018.* Hasonló álláspontot képviselt Breit József is. Lásd Breit József: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. 2. Bp., 1925. 26.* Rubint Dezső például úgy vélekedett, hogy az intakt Goldbach-csoport képes lett volna feltartóztatni a román előrenyomulást. Rubint Dezső: *Az összeomlás 1918. Bp., 1922. 252.*

33 Gratz: *A forradalmak kora, 42–43.*; Andrassy: *Diplomácia és világháború, 227–228.*; Windischgrätz Lajos: *Küzdélmeim: Windischgrätz Lajos naplójegyzetei. Bp., 1920. 227.*; Lukachich Géza: *Magyarország megcsonkításának okai. Bp., 1932. 146.*

34 Kozma: *Az összeomlás, 67., 97–98.*; Gratz: *A forradalmak kora, 69.*; Pogány Józsefről nem csak a jobb-, hanem a baloldalon is alapvetően igen negatív kép alakult ki. Jászi Oszkár és Böhm Vilmos egyaránt úgy vélte, hogy a kormánybiztosnak döntő szerepe volt abban, hogy a hadsereg fegyelme megbomlott. Jászi Oszkár: *Magyar kálvária, magyar föltámadás. Bp., 1989. 61.*; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben: októberi forradalom, proletárdiktatúra, ellenforradalom. Bp., 1990. 83–84.*

A nagyszámú publikált emlékiraton kívül a két világháború között igazán alaposan csak két hadtörténész foglalkozott a hadsereg szerepével az 1918–1919-es eseményekben. Mind Breit (később Bánlaky) József, mind Julier Ferenc hivatásos katonatisztként szolgált az első világháborúban, míg azonban előbbi 1919 elején nyugállományba került, utóbbi egypár hónappal később egyenesen a Vörös Hadsereg vezérkari főnöki posztjára jutott. A Tanácsköztársaság bukása után aztán mindketten elismert hadtörténészként és katonai szakíróként dolgoztak tovább. Breit József, aki a TAGYOB katonai csoportjának elnökeként is tevékenykedett, 1921-ben kapta a megbízást, hogy a Gratz Gusztáv szerkesztette 1918–1919-ről szóló reprezentatív kötetben megírja a forradalmi korszak hadtörténelmét. Ezt a tanulmányát aztán négy évvel később kibővítette és – az eredetileg tervezett hat helyett végül csak – három kötetben meg is jelentette.³⁵ Breit mindkét művében leszögezte, hogy a magyar csapatok nagyjából fegyelmezetten tértek haza a frontvonalokról, azonban ezeket az érintetlen katonai alakulatokat az áruló Károlyi-kormány erőszakkal feloszlatta.³⁶ A legnagyobb felelősség az ő olvasatában így Linder Béláé volt, azé a hadügyminiszteré, aki szétkergette a visszatérő csapatokat ahelyett, hogy élükre állva megvédte volna az országot a betörő ellenséggel szemben.³⁷ Breit úgy gondolta, hogy elsősorban a „megbízható földműves nép”-re, ezekre az „erélyes és bátor férfiakra” kellett volna a Károlyi-kormánynak támaszkodnia.³⁸ Elképzelései a parasztság tiszta és hazafias vonásairól jól illeszkedtek abba a romantikus „völkisch” gondolkodásba, ami a 19. század végétől a katonai szakírók diskurzusát kontinensszerte alapvetően meghatározta.³⁹ Tulajdonképpen ugyanezen az állásponton volt Julier Ferenc is, aki 1933-ban írta meg saját történetét az első világháborúról. Szerinte a visszatérő magyar hadosztályok jól harcoltak volna, ha a Károlyi-kormány „nemzeti alapra” helyezkedik, és nem szereli le ezeket az alakulatokat.⁴⁰

Az ellenforradalmi rendszer hadtörténelmi következetes módon a Tanácsköztársaság eredményes mozgósítását is ebből a „nemzeti” szempontból próbálták megmagyarázni. Bár Breit lényegesen kritikusabb volt, mint Julier, de mindketten úgy érveltek, hogy a proletárdiktatúra sikerei alapvetően a na-

35 A sorozat kiadása feltehetően anyagi okok miatt maradt csonka. Lásd erről részletesen: Pollmann Ferenc: *Oroszlán karddal és lúdtollal – Doberdói Bánlaky József élete és munkássága*. Bp., 2014. 131–138. és Pollmann Ferenc: Breit József és az ő „Vörös Háborúja”. In: *Historia Est Lux Veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján*. II. kötet. Főszerk. Marinovich Endre. Bp., 2016. 147–158.

36 Breit: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak*, 1. 36–37.; Breit József: *A vörös háború*. In: *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk. Gratz Gusztáv. Bp., 1921. 210.

37 Breit: *A vörös háború*, 210.

38 Breit: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak*, 2. 26.

39 Érdekes, hogy ezt az elképzelést más liberális-baloldali szerzők is átvették, Jászi Oszkár és Buchinger Manó szerint is kizárólag a parasztságra építve lehetett volna erős hadsereget felépíteni. Jászi: *Magyar kálvária*, 62–63.; Buchinger Manó: *Tanúvallomás: az októberi forradalom tragédiája*. Bp., 1936. 119.

40 Julier Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Bp., 1933. 273., 276–277.